

VÁLASZ

Kedves Hadas Miklós!

Megkaptam levelét és tanulmányát. Sajnos egyéb elfoglaltságaim miatt nem tudok reagálni a „A szocialista társadalom struktúrájáról” c. könyvemről írott rövid és eléggé elnagyolt elemzésére.

Egyébként aligha szabadna az egyes munkákat az adott kortól eltekintve taglalni. A társadalmi struktúráról nemcsak ez a könyvem jelent meg, hanem sok tanulmányom is, ami igen éles vitát váltott ki; a marxista ortodoxia képviselői élesen támadták nézeteimet, jól megértették vagy megérezték céljaimat, ami az ön cikkében nem tükröződik.

A 60-as évek szociológiája valóban nem valamiféle egzakt tudomány (katedra szociológia), hanem egy a sztálinizmus ellen folytatott felvilágosodási folyamat eszköze. Cikke arról tanúskodik, hogy ennek a szociológiai folyamatnak a lényegét nem értette meg. Ezt az akkori kritikusaim sokkal jobban felfogták.

Folytatom a „Történelem és hatalom ígészetében” c. könyvem következő időszakának (1958–1988) elemzését és ennek során egy fejezetet szentelek a társadalmi struktúra körüli vitáknak. Remélem sikerül korbí rajzot adni az akkori időkről.

Ha ezt a rövid levelet közölni akarják, akkor az természetesen nincs ellenemre.

Sok sikert kívánok kritikai tevékenységükhöz szívélyes üdvözléssel:

Hegedűs András

*

Kedves Hadas Miklós!

Köszönöm a levelet és írást, ami sok szempontból igen tanulságos. Sajnos, két nap múlva elutazom, így nem tudok reflektálni rá. Sok sikert a periodikához is, meg a valóban szükséges új struktúravizsgálatokhoz is. Üdvözléssel

Ferge Zsuzsa

*

Kedves Miklós!

Felkértél, hogy induló kritikai szociológiai folyóiratotok számára fűzzek reflexiókat „Marxizmus és makroszociológia” c. cikkedhez. Vitacikket nem tudok írni, de néhány megjegyzést tennék, s azután rád bízom, hogy érdemesnek tartod-e publikálásukat.

Először is a történetiség kérdése. Egy kritikai elemzésben úgy vélem, hogy nagyobb súlya kellene legyen annak, hogy mikor és milyen konkrét körülmények és feltételek között születtek a tárgyalt könyvek. A tudománynak mindig is belső önfejlődése van, s nemcsak az fontos, hogy egy műnek mi az abszolút érvényessége, hanem hogy mennyiben járult hozzá a tudomány belső fejlődéséhez. A jelen esetben azonban ennek még két szempontból kitüntetett jelentősége van. Egyrészt a hatvanas-hetvenes évek Magyarországon a szociológusok nem az ideális tudományos autonómia keretel között, hanem nagyon is determinált feltételekkel dolgoztak. Másrészt éppen e determinált feltételek miatt vált a magyar szociológia alapkérdésévé a társadalmi struktúra kutatása.

Érdemes lenne elgondolkodni azon, hogy a struktúrakutatás nálunk — s részben a régió többi országában — miért vált a szociológia központi területévé, miközben ez más országok szociológiájában koránt sincs így. Ennek szerintem két oka van, egyrészt mert a „kötelező” marxista szociológián belül valóban centrális a struktúra és az osztály-szerkezet problémája. (A nyugati szociológiában is marxista vagy marxista indíttatású szerzők publikáltak önálló műveket a társadalmi szerkezetről Poulantzastól Bourdieun keresztül Eric Wrightig és Webert Marx-szal keresztező neweuberianus Giddensig vagy Parkinig, s bizonyos megszorításokkal Lenskiig. Ami pedig nem marxista struktúraelméletként jelenik meg Mertontól Homansig és Levy-Straussig az igazából egy másik problémát vizsgál, a kiscsoportok és interperszonális kapcsolatok rendszerét, aminek csak a neve hasonló, de igazából semmi köze a makroszociológiai struktúrafelfogáshoz.)

A másik ok pedig az újjáéledő Kelet-, Közép-Kelet európai szociológia ideológiakritikai funkciójában keresendő. A szovjet típusú államszocializmus ideológiai legitimációja ugyanis erősen kötődött a makroszociológiai struktúra felfogásához a munkásosztály vezető szerepétől a munkás-paraszt szövetségig. A szociológusok tehát azért fordultak kitüntetett érdeklődéssel a struktúrakutatás felé — s ezért lehetett erre a témára kutatási forrásokat szerezni — , mert ezen ideológiai legitimáció alól akarták kihúzni a talajt, illetve a források szétesztői is érzékelték ezen legitimáció elavultságát és „korszerűsítésének” szükségességét.

Mi következik most már mindebből kritikai esszédre nézve? Részint az, hogy kissé kemény vagy a fogalmi szerkezetek konzekvenciáit számon kérve. Nemcsak arról van szó, hogy kiváló munkák születtek már a tudományban a fogalmi szerkezetek meglehetősen silány empirikus verifikációjával (a mindkettőnk által nagyon tisztelt Bourdieu talán az egyik legjobb példa erre), hanem egy szerző célkitűzéseinek figyelembe vételéről is. Tagolt társadalom című könyvemre számonkérned ezt ugyanis teljesen jogos, mert én itt egy konzekvens fogalmi rendszerre törekedtem, de nem túl méltányos Ferge rétegződési könyvével és az én 74-es könyvemmel szemben, de még Hegedűssel szemben sem, akinek írásáról különben teljesen megegyezik a véleményünk. (Egészen más kérdés Ferge mellékletben is idézett későbbi modellje, amit ugyan én sem teljesen értek, de ha őszinték akarunk lenni, akkor semmivel sem zavarosabb, mint maga Lukács, illetve az a filozófiai iskola, amely felé a hetvenes években Ferge az utat kereste.)

A fentiek alapján nem meglepő az a tétel, hogy valamennyi struktúra definíció

marxista meghatározottságú. Modern makroszociológiai struktúrafelfogás nincs Marx hatás nélkül, hát még itt a hatvanas-hetvenes években. A tényleges kérdés az, hogy a felfogás azután marxista marad — bár ez is nehezen körvonalazható — vagy (hadd mondjak én is valami filozófusat) megszüntetve megőrzi a Marx hatást és beépít az elméletbe más makroszociológiai megközelítéseket (hatalom-elmélet, empirikus rétegződés kutatás, szervezetszociológia stb.) is. Én a mai magyar struktúraelméletek közül az előbbibe sorolom Fergét, az utóbbiba Andorkát s magamat, s nehezen tudnék dönteni Szelényi esetében.

Ugyanakkor rendkívül szkeptikus vagyok azt illetően, hogy összehozható-e egy makroszociológiai struktúrafelfogás s a face-to-face közösségek interperszonális kapcsolatrendszerének vizsgálata. Struktúrája — magyarul szerkezete — van egy épületnek és az atommagnak is, de nem biztos, hogy e két szerkezetnek egy egységes elméleti modellbe foglalása a legégetőbb tudományos feladat.

Valamit most már a közösség fogalomról. Egyetértünk abban, hogy ez a szociológia egyik leginkább csúszkáló fogalma. Hogy egy csoportosítás mikor valódi csoport vagy közösség, arról már könyvtárakat írtak, s fontos szempont lehet, de ez is mégér jónéhány konkrét elemzést. Néhány példa: az ötvenes évek pártfunkcionáriusa nagyon tiltakozott, ha valaki őt értelmiséginek nevezte, majd húsz évvel később azt vette rossz néven, ha valaki őt nem sorolta az értelmiségiek közé. A hetvenes években egy budapesti tsz-ben végzett empirikus vizsgálatom során ketten tartották magukat parasztnak: a téesz-elnök és a párttitkár, de egyetlen mezőgazdasági fizikai dolgozó sem. Hosszú évszázadok óta használt a paraszt-fogalom, de a parasztsághoz tartozás tudata talán csak a népi írókban volt meg, a „parasztok” gazdának, földművesnek stb. tartották magukat. Vagy talán maffia sincs, mert tagjaik nem vallják magukat maffiózónak? Vagy dobjuk ki a szociológiai elemzés fogalmaiból a klikket, mert éppen az a sajátossága, hogy leplezni igyekszik klikk-szerű működését?

De vegyünk egy tudományosabb fogalomhasználatot. I. Tóth Zoltán nagyon szépen bizonyítja, hogy a Nemzetközi Statisztikai Társaság alig kéttucat szakembere hogyan alkotta meg a múlt század végén a rendi statisztikától való elszakadás igényével azokat a foglalkozási csoportokat, amelyeket ma már természetes csoportosulásoknak tartunk, az emberek is azonosítják magukat velük (pl. szellemi és fizikai dolgozó), jöllehet annak idején sokszor praktikus statisztikai szempontok döntötték el értelmezésüket és tartalmukat. Fogadjuk hát el, hogy a makroszociológiában mindig mesterséges csoportosításokkal dolgozunk, amelyeknek azután több kevesebb kapcsolata van a csoporthoz tartozás tudatával, vagy avval, hogy egy szakma vagy a közvélemény mennyire tekinti őket „természetes közösségeknek”.

S ezzel jutottam el az engem ért kritikai észrevételek lényegéhez. Tagolt társadalom című munkám szerintem is leggyengébb pontja a struktúra és a státuszcsoportok összekapcsolása, az úgynevezett rétegződés. Én azt hiszem, hogy jó úton indultam el az úgynevezett viszonykijelölő kategóriákkal, azonban türelmem és tehetségem nem volt elég, hogy egy kielégítő megoldáshoz jussak el. Itt még sok dolga lehet azoknak a szociológusoknak, akik velem együtt vallják, hogy a tudományban a szerves fejlődésnek legalább akkora a jelentősége, mint a paradigmaváltásoknak. Tudom, hogy ez kevésbé látványos feladat, mint új elméleteket alkotni, de talán éppen ez az egyik oka a természettudományok a mi diszciplinánknál előrehaladottabb stádiumának, hogy ott

embert próbáló feladatnak tekintették a szolid kutatást is, elsősorban erre készítették fel a jövő tudósnevezékét. De ez már egy másik történet.

Baráti üdvözlettel
Kolosi Tamás

AZ ÜNNEPI KÖNYVHÉTRE JELENIK MEG

Szelényi Iván:
ÚJ OSZTÁLY, ÁLLAM, POLITIKA

Ára: Fűzve 130.- Ft

A hetvenes évek egyik legizgalmasabb magyar szellemi vállalkozása volt Szelényi Iván és Konrád György *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című munkája, mely a szocializmus mindmáig legátfogóbb magyar bírálata. Az állambiztonsági szervek a könyvet két szerzőjével együtt kitiltották a magyar szellemi életből. Konrád György — író lévén — vállalhatta a belső emigrációt, Szelényi Iván azonban — a szociológiai kutatásoktól eltiltván — külföldre kényszerült. Kivándorlása után Ausztrália és Amerika legjobb egyetemén tanít és folytatja a magyar társadalom fejlődésével kapcsolatos kutatásait. A kötet az e tárgyú, külföldön angolul írt tanulmányaiból közöl válogatást: ismerteti a híres „értelmiségi könyvet”, a vele kapcsolatos vitákat és a róla alkotott mostani nézeteit. Bemutatja és elemzi a szocializmusban kialakult uralkodó osztályról szóló elméleteket, taglalja az állam szerepét, szociálpolitikáját, végezetül pedig a kelet-európai reformtörekvéseket elemzi.

Az angol nyelven írt tanulmányokat Berényi Gábor, Mészáros Júlia és Kertesi Gábor fordította.

*

A könyv kapható vagy megrendelhető az Európa könyvesboltban
(Budapest, 1073. Lenin krt. 7. Telefon: 122-10-82).

*

Hirdetési igényével forduljon Szerkesztőségünkhöz.
BKE, Szociológiai Tanszék, 1093. Dimitrov tér 8.
Postacim: Iván Andrea 1828 Bp. 5. Pf. 489.